

ISSN 0027–8084
УДК 808.61./62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

XXXVIII/3-4

БЕОГРАД
2017

УДК 811.163.41'367.625:81'366

САЊА Ж. ЂУРОВИЋ*
(Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Катедра за српски језик)**

Оригинални научни рад
Примљен 1. новембра 2017. г.
Прихваћен 22. децембра 2017. г.

О ПИТАЊИМА ПРОУЧАВАЊА ГЛАГОЛА БЕЗ ВИДСКОГ ПАРЊАКА

У раду се разматрају питања глагола у вези са проблематиком постојања видских парњака. То се чини на примеру глагола *важиии*, који се у литератури наводи као несвршени глагол без видског парњака. Циљ рада јесте да се покаже да је код видских парњака семантика главни критеријум у тумачењу ових односа, а да се творбени критеријум наметнуо под утицајем стања у другим језицима и да се не може сматрати примарним. Прецизније закључке о статусу ове појаве у језику било би могуће извести на бази целовитијег корпуса формираног од грађе ексцерпирани према јасно дефинисаним критеријумима, утврђеним према циљевима истраживања.

Кључне речи: морфологија, глагол, глаголски вид, видски парњак.

1. Сви глаголи у српском језику имају глаголски вид и већина глагола има могућност образовања видског парњака¹, опозиције у па-

* sdjurovic74@gmail.com

** Овај рад је настао у оквиру пројекта *Динамика сѝрукѝура савременој срѝској језика* (бр. 178014), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

¹ Под видским парњаком у литератури се, најчешће, подразумевају два глагола истог значења, а различитог вида. У србистици се најчешће у истом значењу користе и видски парњак и видски пар, али је важно и ту правити разлику. У литератури се прави разлика између видског пара као целине и парњака као појединачног члана, али има и других тумачења. Новак Милић истиче терминолошку разлику између видских парњака и видских парова пошто се видски парњаци разликују само по виду, а не и по зна-

ру свршено : несвршено и обрнуто, али има и глагола који немају могућност образовања видског парњака и ограничени су само на један вид. Најчешће се видски парњак одређује као пар глагола који имају исто значење, а разликују се само по виду (Стевановић 1986: 541; Мразовић–Вукадиновић 2009: 84; Пипер–Клајн 2014: 177).

Предмет рада јесте анализа глаголског вида глагола *важиии* која може послужити као модел за шира истраживања. Циљ рада јесте да се покаже да је код видских парњака семантика главни критеријум, а да се творбени критеријум узима погрешно као примарни, првенствено под утицајем других језика. Намеће се питање парњаштва, с обзиром на развијене продуктивне моделе грађења парњака. Претпостављамо да је реч о семантици глагола, али на питање да ли је то једини ограничавајући фактор могуће би било одговорити само на основу анализе ширег и потпунијег корпуса глагола овог типа.

1.1. У видском пару имперфективни члан је немаркиран, а перфективни је маркиран, јер је обележен префиксом. У србистици се о глаголима без видског парњака врло мало и ретко расправља у граматицима (уп. Стевановић 1991: 541; Мразовић–Вукадиновић 2009: 85; Пипер–Клајн: 2013: 177). Од појединачних чланака издваја се рад И. Клајна (2011), у којем се детаљније разматрају глаголи овог типа, али са лексикографског аспекта.

1.2. Већина видских парњака јавља се у односу перфективни : имперфективни глагол (нпр. *куйиии* : *куйовати*, *сйићи* : *сйизати* и сл.). Праве видске парњаке граде и перфективни и секундарно имперфективизовани глаголи типа *зайисати* : *зайисивати*, *ујисати* : *ујисивати* и сл. У литератури се срећу још и термини прави и лажни видски парови. Правим видским паром сматрају се два глагола у којима је значење исто, а разликују се само по виду, док се неправим (лажним) паровима сматрају, најчешће, парови имперфективног и перфективног глагола насталог префиксацијом помоћу празног префикса² где префикс има само граматичку функцију префиксације (исказивање свршености). Показано је да према основном глаголу постоји само један прави видски парњак за једно значење (уп. Ђуровић–Спасојевић 2014).

чењу, а видски парови се разликују по виду, али постоји и одређена семантичка разлика (Новак Милић 2010: 133).

² О празним префиксима је доста писано и празним префиксом се сматра, на пример, префикс *на-*. Празни или осамостаљени префикси, тј. префикси квалификатори стварају видске парњаке, а префикси који су задржали значења просторних и других односа модификују значење глагола уз који стоје.

1.3. У термилошком смислу важно је указати на непрецизно одабран термин једновидски глагол за глаголе без видског парњака јер се тако ништи категорија вида као класификациона категорија глагола. „Глаголи који немају видски пар, а имају значење вида, јесу једновидски глаголи. Већина једновидских глагола је увек несвршеног значења, нпр. *имајџи*, *морајџи*, *смејџи*, *излџајџи*, *јосјојџи*, *сјџановајџи*, *важјџи*, *ујџицајџи*, *шјџрчајџи*, *уживајџи*, а мањи број једновидских глагола је увек свршеног значења, нпр. *шчејџи*, *јре-минужџи*, *зјромјџи*, *обневид(ј)ејџи*“ (Пипер–Клајн 2013: 177).

Сви глаголи у српском језику су једновидски (или су несвршеног вида или су свршеног вида). Двовидски глаголи су потенцијално у инфинитиву двовидски, а у реализацији, у контексту, увек једног вида. Правећи паралелу са именицама, види се да је род класификациона категорија: свака именица је једног рода. Двородне именице су само потенцијал у номинативу, а када се употребе у контексту само су једног рода. Термин једновидски глагол не може бити термин за глаголе без видског парњака. Много је бољи термин *perfectivum* и *imperfectivum tantum*, који се користи у *Грамајџици српској језика за сјџанце* (уп. Мразовић–Вукадиновић 2009: 85). Тако се остварује и паралела у термилошком смислу са именицама *singularia* и *pluralia tantum*. Именице *singularia tantum* имају само једину, али могу имати регуларне облике множине (и имају у појединим функционалним стиловима као нпр. градивне именице у технолошким наукама (*воге*, *јескови*, *вина*)), а са друге стране, именице *pluralia tantum* имају „блокирану“ једину, коју није могуће морфолошки изразити (**маказ*, **јџанјџалон* и сл.), већ се једнина изражава употребом бројног придева (*јегне маказе*, *јегне јџанјџалоне*). И код глагола *perfectivum* и *imperfectivum tantum* имамо различита ограничења. Мали је број глагола који се јављају као *perfectivum tantum*, и то су само они глаголи који нису перфективизовани суфиксом *-ну-* од имперфективних глагола, као што су: *банужџи*, *клонужџи*, *бризнуужџи*. У групу глагола *perfectivum tantum* спадају и неки имперфективни глаголи, перфективизовани путем префикса. Ови глаголи немају могућност да се помоћу суфикса *-ава-*, *-ова-* или *-ива-* поново имперфективизују. То су глаголи типа: *исцџедјџи*, *начинјџи*, *најџисајџи*, *најџравјџи*, *јрејџазјџи*, *раширијџи* (уп. Мразовић–Вукадиновић 2009: 85). Ипак, они имају видски парњак према непрефиксираним глаголу. „Има имперфективних глагола који немају своје перфективне видске парњаке нити имају суплетивне облике. Они се, осим тога, никако не могу перфективизовати, ни префиксима, ни суфиксима. То су, на пример, глаголи: *бесјосличјџи*, *царевајџи*, *имајџи*, *јџаковџајџи*, *мођи*, *јосјојџи*, *јоједносјџавјџи*, *сасјојџи се*, *учјџијевајџи*, *умејџи*, *ујџрављајџи*, *ујџицајџи*, *ва-*

жиӣи, вреде̄ӣи, захте̄ева̄ӣи, зайома̄а̄ӣи, зло̄а̄ӣӣӣи се и др.“ (Мразовић–Вукадиновић 2009: 85).

2. На основу граматика (Клајн 2005: 106; Мразовић–Вукадиновић 2009: 85; Пипер–Клајн 2013: 177)³ може се стећи погрешан утисак о томе да је мало глагола без видског парњака у српском језику пошто се наводи тек око двадесет примера. Очекивано је да се у граматицима не даје комплетан попис свих глагола овог типа, али потребно је прецизно одредити да ли су то изузеци у систему или тих глагола има у значајном броју.

2.1. Богате спискове глагола без видског парњака наводи Клајн (2011) и показује да ових глагола није тако мало, како се чини на основу прегледа граматика. Клајн се води следећим критеријумом када издваја ове глаголе: недостаје видски парњак или је недовољно посведочен, или није сигурна његова припадност стандардном језику, па истиче да „постоји немали број глагола који немају сигурног видског парњака, а о чему досадашње граматике не говоре“ (Клајн 2011: 59).

2.2. Глаголи су представљени као свршени глаголи без несвршеног парњака и обрнуто, као несвршени глаголи без свршеног парњака. Свршени глаголи без несвршеног парњака груписани су према три критеријума: а) глаголи на *-нӯӣи* који нису настали перфективизацијом (нпр. *јанӯӣи, дрзнӯӣи се, кљокнӯӣи, минӯӣи, сунӯӣи, ујанӯӣи, шмӯнӯӣи* и сл.),⁴ б) глаголи с префиксима чија основа није етимолошки прозирна (нпр. *зацо̄ја̄ӣи се, на̄џрабусӣӣи, разбӯца̄ӣи, раскан̄џа̄ӣи, скле̄ја̄ӣи* и сл.) и в) глаголи без семантички одговарајућег несвршеног парњака (нпр. *замона̄шӣӣи (се), ис̄џилӣӣи, обезобразӣӣи се, о̄џус̄те̄ӣи, џрозлӣӣи, слис̄тӣӣи, унервозӣӣи (се), унесре̄ћӣӣи, уре̄ћи* и сл.) (Клајн 2011: 60–61). Посебно се издвајају неки глаголи на *-ова̄ӣи/-ева̄ӣи, -ира̄ӣи, -иса̄ӣи* који су најчешће двовидски, али има и оних који су само свршени, као на пример: *конӣџуова̄ӣи, џочас̄џивова̄ӣи, нокаӯџира̄ӣи, џардонира̄ӣи, ремизира̄ӣи* и сл. (уп. Клајн 2011: 61).

2.3. Несвршени глаголи без свршеног парњака, како истиче Клајн, малобројни су (Клајн 2011: 62). Поред *мо̄ћи, сме̄ти, уме̄ти*, то су и *има̄ӣи, ва̄ља̄ӣи, ко̄шџа̄ӣи, личӣӣи, марӣӣи, очџука̄ӣи, о̄џонаша̄ӣи, оскудева̄ӣи, џонира̄ӣи, џрӣја̄ӣи, руководӣӣи, саобра̄ћа̄ӣи, ӯџица̄ӣи, ха̄ја̄ӣи, ходочас̄џӣӣи, џожџӣӣи (се), двоумӣӣи се, кӯџа̄ӣи се, џор̄ња̄ӣи се, ла̄ђарӣӣи, с̄џле̄џкарӣӣи, шкрӣџарӣӣи, двоумӣӣи се,*

³ Остале граматике не помињу једновидске глаголе.

⁴ Овде су наведени само неки од глагола овог типа као илустрација, а Клајн их наводи више. Тако се поступа и даље у подели.

кула̄ти се и сл. (Клајн 2011: 62). „Искључиво несвршени су и поједини глаголи са префиксом: *зависити, најаћа̄ти, изгледа̄ти, надгледа̄ти, преіовара̄ти, садржава̄ти, доличити, наличити, сличити, преӣра̄ти се, нарица̄ти, председати (председавати), настіоја̄ти, йосіоја̄ти, йрисіоја̄ти се, устіручава̄ти се, ӯтица̄ти, на̄тица̄ти, исходити, йреіходити, уходити* итд.“ (Клајн 2011: 62–63).

Клајн посебно издваја ретке и неубичајене парњаке, а важна је констатација да постоји и „нека врста притиска ка попуњавању непотпуних видских парова“ (Клајн 2011: 64). Само на основу овог кратког приказа Клајновог рада јасно је да је број глагола без видског парњака у српском језику велики и да захтева обимнију анализу.

3. Глагол *важити* издваја се у литератури као глагол без видског парњака. У РСЈ стоји: „важити, -им несврш. **1. а.** *има̄ти важност, ӯтицај, ӯлед, бити ӯтицајан, важан. б.* (за некога, за нешто, као нешто) *бити сма̄ран, сма̄ра̄ти се, ужива̄ти некакав ілас: ~ за доброг стручњака, као добар стручњак. 2. а.* *бити на снази* (о законима и сл.); *бити у о̄тицају, у ӯо̄реби* (о новцу и сл.). **б.** *вредити у іримени, іриме̄ива̄ти се* (о правилима, обрасцима за израчунавање чега и сл.). важи безл. *у регу је, ірисіајем, слажем се*“ (РСЈ).

Примећује се да су сва наведена значења апстрактна, да значе стално својство, особину и да нема ниједног значења које би значило праву радњу. У Скоковом етимолошком речнику глагол *важити* везује се за именицу *ваја* (кантар, теразије); „Denominal na -iti *važiti, -im impf. «vrijediti», odvažiti se, «usuditi se, odlučiti se», uvažiti «prihvatiti»; ovaj se denominal nalazi i u bug. važa [...] isto tako i pridev na -ьn važan i apstraktum važnost*“ (Скок 1973: 558–559). Код Скока се јасно види и веза основног глагола са префиксалним *уважити* и *одважити се*, као и то да се ради о истој етимологији, па је било очекивано да се задржи и слична семантика.

3.1. На који начин се утврђује да ли глагол има видски парњак? Прво се морају утврдити формални (творбени) критеријуми који се тичу постојања префиксалних твореница које су мотивисане основним глаголом. Затим се у нормативним речницима провери да ли префиксални глаголи имају забележен секундарно имперфектизовани глагол. Према утврђеном правилу у литератури, најчешће је постојање трећег члана у низу сигнал да су префиксални и секундарно имперфектизовани глагол видски парњаци, а непостојање секундарно имперфектизованог глагола значи да основни и префиксални гла-

гол чине видски парњак.⁵ У начелу је тако, али постоје и изузеци и зато формални критеријум није довољан да се два глагола прогласе парњацима. Други део анализе подразумева семантичку анализу. Потребно је упоредити сва значења основног и префиксалног глагола и упоредити (поли)семантичке структуре оба глагола. Уколико се семантика основног и префиксалног глагола поклапа тек онда се може констатовати да се ради о видском парњаку. Уколико се значења не поклапају, без обзира на творбену мотивисаност, не може се такав пар глагола сматрати видским парњаком. Модел овакве анализе спроведен је у раду Ђуровић–Спасојевић 2014.

3.2. Глагол *важити* има могућност префиксације. Према ОРСЈ, он има само три префиксалне творенице: *одважити се*,⁶ *омаловажити*⁷ и *уважити*.⁸ Префиксални глаголи *одважити се*, *омаловажити* и *уважити* су свршеног вида и само су у творбеном смислу у вези са глаголом *важити*, а имају потпуно измењену семантику тако да не граде видски парњак. Међутим, при секундарној имперфектизацији остварују се прави видски парњаци (*омаловажити* – *омаловажавати*, *уважити* – *уважавати*).

За глагол *одважити* би се могло очекивати да чини видски парњак са *важити* (мада РСАНУ доноси глагол настао секундарном имперфектизацијом *одважавати*, чиме се добија трећи члан). Ипак, ови глаголи не чине видски парњак. Разлог за то лежи у семантици глагола. Ако упоредимо значења ових глагола, констатујемо да имамо потпуно различиту семантику: *важити* – *имајући важност*, *утицај*, *уљед*, *бити утицајан*, *важан* према *одважити се* – *одлучити се за нешто ризично, ојасно*; *урикујући храброст* за *икав њосиујак*. Основни глагол има развијену полисемију (примарно и три секундарна значења), а глагол *одважити* само једно значење.

⁵ Нпр. *писаи* : *написаи* : [не постоји *написиваи*] па је *писаи* : *написаи* видски парњак; *писаи* : *записаи* : *записиваи* где су *записаи* : *записиваи* видски парњаци.

⁶ **одважити се**, *одважим се несвр.* [sic! треба свр.] *одлучити се за нешто ризично, ојасно*; *урикујући храброст* за *икав њосиујак* (РСЈ). У РСЈ омашком стоји да је несвршени, а у РМС и РСАНУ да је свршени, што се може закључити и из дефиниције. У РМС: **одважити се**, *одважим се сврш. одважно, смело одлучити се на што ризично, ојасно*; *урикујући храброст* за *какав њосиујак*.

⁷ **омаловажити**, *-оважим свр.* (некога, нешто) *поициенији, умањити, не уважити нечију вредност, значај, снагу и др.*; *изразити, испољити поициенивачки став, однос према некоме или нечему* (РСЈ).

⁸ **уважити**, *уважим свр.* *узети у обзир, примити к знању*; *урихавити, примити*: *~ све предлоје, ~ оставку* (РСЈ).

Глагол *омаловажити* има потпуно супротну семантику и негирање оног што значи глагол *важити*, јер је то сложеница са *мало*.

Из свега наведеног може се закључити да ниједан од три перфективна префиксална глагола не чини видски парњак са имперфективним глаголом *важити* пошто немају исто значење. Семантика је пресудна у одређењу видских парњака.

3.3. Због ограниченог простора за анализу изабран је глагол који у свом творбеном потенцијалу реализује само три префиксалне творенице. Глаголи са продуктивнијим творбеним моделима⁹ занимљивији су за истраживање са овога аспекта, јер се код њих јасније сагледава то како је за одређење правог видског парњака пресудна семантика. То потврђује и И. Грицкат када истиче: „[...] неке бреше у иначе строго симетричном двоаспекатском систему фигурирају као сведоци тананих и скривених значењских појединости, неке врсте криптосемема и њихових групација, њиховог заједничког понашања, које се пред нашим очима и не кристалише док их не погледамо кроз овакву аспектску призму. Можемо рећи, заједно са другим истраживачима, да је лингвистика у суштини потрага за значењима“ (Грицкат 1984–1985: 203).

4. На основу прегледа примера у литератури може се констатовати да је почетно начело – схватање видских парњака условило избор примера, а често и изабрано начело није доследно спроведено. Овај рад имао је циљ да покаже интересантну проблематику глагола без видског парњака која је у србистици веома мало описана и захтева обимнија истраживања. Јединствени критеријум одређења видских парњака мора бити доследно проведен у анализи глагола овог типа како би било што мање спорних примера.¹⁰

Термин једновидски глагол није добро одабран да именује појаву одсуства видског парњака. Сви глаголи у српском језику имају један вид, па су природно једновидски, а двовидски представљају само видски потенцијал у инфинитиву који се у реализацији, у контексту, остварује као једновидски. Глаголи без видског парњака се могу називати управо овако – описно или латинским терминолошким синтагмама *perfectivum* и *imperfectivum tantum*, што се у граматици Мразовић–Вукадиновић (2009) и среће.

На анализираном примеру несвршеног глагола *важити* јасно је показано да семантика има пресудну улогу у вези са одсуством

⁹ Уп. Ђуровић–Спасојевић 2014.

¹⁰ Неки примери који су наведени у литератури су спорни и чини се да могу имати видски парњак, али захтевају анализу.

видског парњака свршеног вида. Апстрактна и специфична значења глагола *важити* „бломирају“ видски парњак свршеног вида.

Питање глагола без видског парњака захтева ширу и исцрпнију анализу која би дала прецизније закључке и увид у то колики је стварни корпус ових глагола.

ЛИТЕРАТУРА

- Грицкат 1984–1985: Ирена Грицкат, Одлике глаголског видског парњаштва као семантички индикатори, *Зборник Мајице српске за филолоџију и лингвистику XXVII–XXVIII*, Нови Сад, 197–203.
- Ђуровић–Спасојевић 2014: Сања Ђуровић, Марина Спасојевић, Још један поглед на видске парњаке у српском језику, *Зборник Мајице српске за филолоџију и лингвистику* ЛП/1, Нови Сад, 183–197.
- Клајн 2005: Иван Клајн, *Граматика српског језика*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Клајн 2011: Иван Клајн, Видски парови у лексикографској перспективи, *Глас САНУ CDXVIII*, Одељење језика и књижевности, књ. 27, Београд, 51–84.
- Мразовић–Вукадиновић 2009: Pavica Mrazović, Zora Vukadinović, *Gramatika srpskog jezika za strance*, Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Новак Милић 2010: Jasna Novak Milić, Što je što u aspektologiji, *Lahor* 10, Zagreb, 125–143.
- ОРСЈ: Мирослав Николић, *Обраћни речник српског језика*, Београд: Институт за српски језик САНУ, Палчић – Нови Сад: Матица српска.
- Пипер–Клајн 2013: Предраг Пипер, Иван Клајн, *Нормативна граматика српског језика*, Нови Сад: Матица српска.
- РМС: *Речник српскохрватског књижевног језика*, I–VI, Нови Сад: Матица српска, 1967–1976.
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I–XIX, Београд: Српска академија наука и уметности, Институт за српски језик САНУ, 1959–.
- РСЈ: *Речник српског језика*, Нови Сад: Матица српска, 2007.
- Скок 1971–1974: Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–IV, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Стевановић 1991: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик II. Синтакса*, Београд: Научна књига.

Сања Ж. Ђуровић

К ВОПРОСУ О ГЛАГОЛАХ БЕЗ ПАРНЫХ ФОРМ ДРУГОГО ВИДА
НА ПРИМЕРЕ ГЛАГОЛА *ВАЖИТИ*

Резюме

Предметом настоящей работы являются глаголы, представляющие собой исключения в глагольной системе так как у них нет парных форм другого вида. Из-за ограниченного пространства в работе дается только анализ глагола *важити*, который приводится в литературе как несовершенный глагол без парной формы другого вида. Цель работы – показать, что у парных видовых форм семантика является главным критерием, в то время как словообразовательный критерий ошибочно считается первичным, преимущественно под влиянием других языков. В литературе, в большинстве случаев, глаголы, не имеющие парных форм другого вида или не упоминаются или только констатируется их наличие. Отдельные глаголы этого класса были выделены, но основные критерии в понимании парной видовой формы различаются. Эти глаголы ошибочно называются одновидовыми. Все глаголы в сербском языке одновидовые, двувидовые глаголы имеют только двойной видовой потенциал в инфинитиве. Глаголы, не имеющие парные формы другого вида не являются одновидовыми, их следует называть глаголами без парных форм другого вида или как предлагает *Грамаїшика српскої језика за сїранце – perfectivum и imperfectivum tantum*. Было бы весьма полезным эксцерпировать совокупный корпус этих глаголов на основании уточненного и единого критерия, чтобы вывести более точные выводы.

Ключевые слова: морфология, глагол, глагольный вид, парная видовая форма, одновидовой глагол.